

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Bakalářská práce

ČESKÝ ATEISMUS

Vedoucí práce: Šrajer Jindřich, doc. Mgr. Dr. theol.
Autor práce: Oldřich Švábenský
Studijní obor: Sociální a charitativní práce
Ročník: 5.

2013

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci na téma Český ateismus vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské (diplomové) práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 15.7. 2013

Oldřich Švábenský

Poděkování

„Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. Jindřichu Šrajerovi, Dr. theol. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.“

Obsah

Úvod.....	5
1. Ateismus a související pojmy v teoretické rovině	7
1.1 Ateismus – druhy, formy a interpretace	8
1.2 Skryté formy ateismu	10
1.3 Směry související s ateismem	11
1.4 Postoje vůči náboženským institucím	12
1.5 Můj postoj k ateismu	13
1. Český ateismus	14
2.1 Stručná historie a současnost českého ateismu	17
2.1.1 Husitství	17
2.1.2 Poválečné období 1945 – 1948	17
2.1.3 Období po 2. světové válce	19
2.1.4 60. léta minulého století	21
2.1.5 Normalizace	21
2.1.6 Demokracie po roce 1989	22
2.2 Současní autoři o českém ateismu	23
2. Vybraní čeští autoři k otázce ateismu	26
2.1 Vybraní činitelé a jejich význam	31
2.2 Ateismus jako kritika tradic	36
2.3 Radikální postoje a formy šíření náboženských ideálů a dogmat	37
3. Ateisté versus věřící – jak daleko k sobě ve skutečnosti mají?	39
Závěr	40
Seznam použitých zdrojů	42
Abstrakt	45
Abstract	46

Úvod

„Bůh je mrtev. Bůh zůstane mrtvý. A my ho zabili!“

(Friedrich Nietzsche)

Pro dnešního člověka, žijícího v moderní a rychle se vyvíjející společnosti je takřka nemožné, nasetkat se s tematikou náboženství, víry v Boha nebo víry v cokoliv nadpřirozeného. Od narození jsme vírou provázeni. Nemusí se jednat přímo o náboženskou víru, ale také o cokoliv, co nám usnadňuje pochopit věci, které nemůžeme sami racionálně vysvětlit – ať už z hlediska nedostatku informací nebo našich omezených znalostí.

Víra v Boha nebo určitý náboženský systém nám může například pomoci se zorientovat ve složitých otázkách života a překlenout jeho krizové okamžiky. Abychom se mohli svobodně rozhodnout, zda v našem životě bude mít víra své místo, měli bychom znát všechny její aspekty, včetně těch, které ji popírají. Co všechno znamená „nevíra“ neboli popření Boží existence? Co pro dnešního člověka znamená samotný pojem ateismu. Je skutečně člověk, který nevěří v určitý náboženský systém, kritikem církve - ateistou?

Domnívám se, že mnoho lidí si dnes nedokáže pojem ateismu spojit se správným výkladem a je docela možné, že samotný ateismus pro ně není otázkou nevíry v Boha, náboženský systém nebo duchovní sílu, ale jen nedostatkem informací k pochopení víry nebo její nesprávnou interpretací, či prezentací. V životě každého člověka se může odehrát nespočet okamžiků, které jeho život ovlivní, a následkem kterých se člověk k víře uchýlí anebo ji naopak opustí.

Český národ je obecně považován za jeden z nejateističtějších vůbec. Důvody, proč tomu tak je – nebo proč by tomu tak mohlo být, jsou kontinuálně diskutovány a připomínány. Cílem této práce je přispět k této diskusi.

Nepůjde o vyčerpávající pohled na tuto problematiku, ani k tomu formulovanou jasnou odpověď. Práce nabídne pouze základní orientaci v problému, který se zdá být jedním z nejkontroverznějších témat moderní české historie. Nejprve bude nutné vymezit klíčové pojmy jako náboženství, víra, sekularizace a ateismus. Dále pak

představím jeho různé podoby a souvislosti. Východiskem budou zejména existující sociologické výzkumy doplněné o některé teoretické koncepce.

V celé práci bych rád nastínil problematiku ateismu, související pojmy a představil současný stav v České republice z dostupných nejnovějších statistických údajů, které jsou zveřejňovány jednak ČSÚ a výzkumnými agenturami v České republice, ale také údaji ze zahraničních zdrojů. Zaměřím se zejména na české autory a osobnosti, které se věnují otázce ateismu v Česku, a to jednak na jejich tištěnou literaturu, ale také na jejich vystoupení v médiích – tištěných i audiovizuálních. Z těchto pramenů následně vyberu čtyři výrazné osobnosti a představím jejich pojetí otázky ateismu.

V závěru práce bych rád zdůraznil ty aspekty, které podle vybraných autorů český ateismus nejvíce poznamenaly – ať už se jedná o události historické, společenské nebo politické.

1. Ateismus a související pojmy v teoretické rovině

Slovo ateismus – z řeckého „a“ – záporná předpona a „theos“ – bůh, nám napovídá, že se jedná v širším smyslu o absenci víry v Boha nebo božstva. Správnější překlad slova jako "ne-božství" nebo spíše "bez-božství" lze charakterizovat jako stav bez náboženské víry, nebo přesvědčení o neexistenci Boha či bohů. V tomto pojetí ateismus zahrnuje i agnosticismus, skepticizmus, pozitivismus, nihilismus (původní označení pro ty, jež odmítají křesťanství a popírají Boží zjevení) a další myšlenkové směry. Výjimečně jsou pod tento pojem zahrnována i některá neteistická náboženství (buddhismus) a ateismus je chápán jako odmítnutí či pouhé nepřijetí teistických náboženství. V náboženství však nemusí jít jen o boha, rozhodující je přítomnost sakrálna, něčeho svatého, nadpřirozeného.¹

Ateismem jsou označovány různé navzájem se lišící jevy. Někteří Boha výslovně popírají, jiní se domnívají, že o něm nemůžeme naprosto nic tvrdit. Jiní zkoumají Boha tak, že to vypadá, jako by tato otázka neměla smysl. Mnozí neoprávněně překračují hranice pozitivních věd a tvrdí, že se všechno dá vysvětlit pouze touto vědeckou metodou, anebo naopak vůbec neuznávají žádnou absolutní pravdu. Někteří člověka tak vyvyšují, že tím víra v Boha téměř ztrácí sílu; zdá se však, že jim jde více o zdůraznění člověka než o popření Boha. Jiní si vytvářejí takový obraz Boha, že představa, kterou odmítají, vůbec není Bůh evangelia. Jiní si otázky o Bohu nekladou; necítí totiž, jak se zdá, náboženský neklid a nechápou, proč by se ještě měli o náboženství zajímat. Ateismus mimoto nezřídka vzniká buď z vášnivého protestu proti zlu ve světě, anebo z toho, že se některým lidským hodnotám neprávem přisuzuje absolutnost, takže se stavějí na místo Boha. Přístup k Bohu může často znesnadňovat i dnešní civilizace, ne snad sama o sobě, ale protože je příliš zapletena do pozemských věcí.²

¹ Srov. JANDOUREK, J. *Vzestup a pád moderního ateismu.*, s. 12

² Ateismus z pohledu 2. vatikánského koncilu v dokumentu (pastorální konstituci) *Radost a naděje* (Gaudium et spes, §19)

Kde jsou počátky ateismu? Ačkoliv je ateismus nevírou, je také ve své podstatě vírou – vírou v neexistenci všeho výše uvedeného. Ateismus je vlastně postkřesťanským fenoménem (vynořuje se až v novověku). Otázka (ne)existence Boha se vynořuje až ve středověku a dostává se do středu pozornosti. Není to však ještě výslovný ateismus. Do povědomí širší populace vstupuje ateismus teprve až během francouzského osvícenství. Nejradikálnější obraz v dějinách (novověkého) ateismu představuje Ludwig Feuerbach se svou teorií náboženství v dílech Podstata křesťanství (1841) a Podstata náboženství (1851), podle kterých leží původ náboženských představ v potřebách a přáních člověka. Friedrich Nietzsche, autor úvodního citátu a klasik ateismu 19. století, prezentuje ateismus jako „smrt boha“, jež je aktem člověka. Za významné představitele ateismu ve 20. stol. jsou považováni např. matematik a filosof Bertrand Russell, psycholog Sigmund Freud a filozof Karl Marx. Sovětský diktátor Josef Vissarionovič Stalin (Gruzínek a bývalý seminarista) byl nejbrutálnějším diktátorem všech dob, který perzekvoval všechny nábožensky věřící ve jméno "vědeckého ateismu", ničil jejich chrámy a synagogy, a nechával v nich budovat muzea ateismu.³

1.1 Ateismus – druhy, formy a interpretace

Ateismus z religionistického hlediska můžeme rozlišit podle toho, zda je zaměřen na doktrínu, nebo na životní praxi. **Praktický** ateismus je především rezignací na náboženství jakožto vztah, respektive na individuální a sociální projevy tohoto vztahu (modlitba, rozjímání, účast na bohoslužbách, aplikace náboženské doktríny na mravní život apod.). Takový praktický ateista může případně teoreticky uznávat, že Bůh je (často v podobě onoho známého *ono něco je*). Praktický ateismus bývá často výrazem filozofického **agnosticismu**. Lze říci, že je to rozvinutí do podoby praktického životního postoje. Pro to, co zde máme na mysli výrazem praktický ateismus, bude charakteristická pozice vyjádřena nikoli pouze prohlášením: *Nevím jak to je...*, nýbrž ještě také, a to je důležitý rozlišující prvek: ... *a nezajímá mne to*.

Teoretický ateismus je výslovným popřením Boha a jakékoli koncipované transcendentní skutečnosti. Může být výsledkem výchovy, nebo snad častěji výrazem osobní volby. Je však otázkou, je-li teoretické nebo třeba jen verbální odmítnutí

³ Srov. MIKEŠ, F. Článek skript předmětu *Dialog vědy a náboženství* [on-line] Centrum dialogu vědy a náboženství, 2012 [cit. 2013-03-18] Ateismus, dostupné na internetu: <<http://www.elabs.com/van/VAN1-Atheism08.htm>>

náboženství vždy výrazem naprosté nepřítomnosti náboženských postojů v chování a v emocích.⁴

Militantní ateismus proti náboženství bojuje. Jeho výslovným cílem je náboženství odstranit nebo aspoň omezit. Nejmírnější formou je polemika s náboženstvím. Extrémní podobou militantního ateismu je omezování, zákazy, šikanování a někdy i násilí.⁵

Typy ateismu

Humanistický – obhajuje lidskou svobodu proti Boží tyranii. Vše zasahující Boží moc svobodu vylučuje.⁶

Sociální (sociologický) – tento typ ateismu známe především z marxistickoleninské ideologie. Její součástí byl samostatný studijní obor, zvaný oficiálně **vědecký** ateismus. Sociálně motivovaná kritika tvrdí, že náboženství je výrazem nespokojenosti se stavem společnosti a touhy po změně poměrů, že ale odvádí lidi od zápasu o větší spravedlnost, svobodu a blahobyt tím, že tyto hodnoty promítá na nebesa, do spirituálního záhrobí nebo do ráje v nějaké nedohlédnutelné budoucnosti.⁷

Scientistní – vychází z předpokladu, že mezi vírou a vědou je zásadní a neřešitelný rozpor. Jednou ze zásad, bez nichž si dnes moderní vědu neumíme představit, je metodologická direktiva, že Bůh nemůže být nikdy vysvětlením. Zde se někdy mluví o **metodologickém** ateismu vědy. Náboženská víra vědce je pak určitou tolerovanou nedůsledností, která se může řešit koncepcí *dvojí pravdy*, vědecké a náboženské.⁸

Ateismus pokorný – je to postoj, kdy by člověk rád v Boha věřil, ale z nějakých důvodů nemůže – zpravidla je to kvůli existenci zla ve světě.⁹

⁴ Srov. ŠTAMPACH, I. *Přehled religionistiky*. s. 145

⁵ Srov. ŠTAMPACH, I. *Přehled religionistiky*. s. 146

⁶ Srov. ŠTAMPACH, I. *Přehled religionistiky*. s. 151

⁷ Srov. ŠTAMPACH, I. *Přehled religionistiky*. s. 152

⁸ Srov. ŠTAMPACH, I. *Přehled religionistiky*. s. 153-154

⁹ Srov. HALÍK, T. *Víra nevěřících*. In *Záznam přednášky Tomáše Halíka, Železný Brod, 18. 5. 2012* [cit. 2013-03-18]. Dostupné na internetu:

<http://teleci.evangnet.cz/sites/teleci.evangnet.cz/files/Halik%20Tomas-Vira%20nevericich.pdf>

Agnosticismus - říká, že k tomu, zda je či není Bůh, nemůžeme vlastním poznáním nikdy dojít, tedy existenci Boha vlastně připouští. Bůh je skutečně nepopsatelný naší lidskou řečí. Obecně lze říci, že i ateismus má svá dogmata, agnosticismus má své pochybnosti, víra ale dokáže s pochybnostmi pracovat. Víra dokáže dokonce pochybovat o svých pochybnostech.¹⁰ Jestliže tedy dám svůj teoretický souhlas agnosticismu, jsem v praxi stejně nucen volit mezi dvěma alternativami: buď žít, jako by Bůh neexistoval, nebo žít, jako by existoval a byl rozhodující skutečností mé existence.¹¹ Agnostici říkají, že nevědí, zda Bůh existuje, kdežto **apateisté** říkají, že je to nezajímá.¹²

Existencialistický ateismus – jde o celou řadu různých myšlenkových konceptů. Podle existencialistů Bůh skutečně neexistuje, takže je člověk odsouzen k odpovědnosti. Není to tak, že by člověk měl stvořitele a byl vytvořen podle nějakého plánu. Přichází na svět, je do něj vržen, jako nepopsaná tabule.¹³

1.2 Skryté formy ateismu

Existuje několik koncepcí, filosofických směrů, jež lze chápat jako důležité směry samy o sobě, ale rovněž je lze považovat za skrytou formu ateismu (za ty je často považovala zejména marxistická filosofie). Motivem vzniku takových soustav někdy snad mohla být i oficiální nepřijatelnost ateismu ve společnosti. Jsou to například:

- agnosticismus (již zmiňovaný), který tvrdí, že existenci nebo neexistenci boha nelze jasně rozhodnout

¹⁰ Srov. HALÍK, T. *Víra nevěřících*. In Záznam přednášky Tomáše Halíka, Železný Brod, 18. 5. 2012 [cit. 2013-03-18]. Dostupné na internetu: <<http://teledi.evangelnet.cz/sites/teledi.evangelnet.cz/files/Halik%20Tomas-Vira%20nevericich.pdf>>

¹¹ RATZINGER, J. *Evropa Benedikta z Nursie v krizi kultur*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 70. ISBN 80-7195-022-X

¹² D'SOUZA, D. *Křesťanství a ateismus úplně jinak*. Praha: Ideál, 2009, s. 26. ISBN 978-80-86995-11-3

¹³ Srov. JANDOUREK, J. *Vzestup a pád moderního ateismu*. Havlíčkův Brod: Grada, 2010, s. 57-58. ISBN 978-80-247-2981-7

- deismus, podle něhož vznikl svět působením Boha, ale pak byl ponechán působení svých vlastních zákonů¹⁴
- panteismus – učení o všudypřítomnosti boží, vycházející z identity Boha a světa, z jejich ztotožnění (Bůh je ve všech věcech).¹⁵ Metafyzický systém, který přinesl nizozemský židovský filozof Baruch de Spinoza je označován pojmem panenteismus (z řeckého pan-en-Theó, vše v Bohu) a dívá se na Boha, na rozdíl od panteismu, jako na podstatu s tím, že rozlišuje podstatu tvořící a stvořenou. „Pokud se někteří domnívají, že chci dokázat jednotu Boha a přírody (kterou chápou jako jistou hmotu nebo tělesnou látku), úplně se mýlí.“¹⁶

1.3 Směry související s ateismem

- sekularismus, coby proces zesvětštění, vytlačování náboženského vlivu z jednotlivých oblastí lidské činnosti.¹⁷
- laicismus má se sekularismem společný cíl ve snaze omezit nebo vyloučit vliv církve a náboženství na veřejný život. Přenést určitá práva a povinnosti na laiky, tedy ze stavu duchovního do stavu laického.¹⁸

Casanova (2005) konstatuje, že to, co obvykle vstupuje jako jedna kompaktní teorie sekularizace, ve skutečnosti sestává ze tří rozdílných a ne zcela sourodých teoretických postulátů. Pod pojmem sekularizace se tedy rozumí za prvé vydělení a emancipace světské oblasti od náboženských nařízení a norem, za druhé také úpadek náboženského přesvědčení a náboženských forem chování a za třetí vytlačení náboženství do sféry soukromí. Skutečnost, že tyto procesy probíhaly v Evropě víceméně souběžně, považuje pak Casanova spíše za nahodilost historického vývoje, než za nezbytnou součást téhož procesu. Většina sociologických teorií tak, podle Casanovy, dospěla k mylnému závěru, že tyto procesy jsou spolu spojeny nikoliv pouze historicky, ale strukturálně na základě své společné podstaty. To, že tyto tři procesy konstituující koncept sekularizace spolu

¹⁴ KRAUS, J. et al. Nový akademický slovník cizích slov A-Ž., s. 115.

¹⁵ KRAUS, J. et al. Nový akademický slovník cizích slov A-Ž., s. 591.

¹⁶ Srov. SPINOZA, B. Dopis Oldenburgovi 21 (73). [online], [cit. 2013-04-03]. Dostupné na http://www.faculty.umb.edu/gary_zabel/Courses/Spinoza/Texts/Spinoza/let2173.htm

¹⁷ KRAUS, J. et al. Nový akademický slovník cizích slov A-Ž. s. 718.

¹⁸ KRAUS, J. et al. Nový akademický slovník cizích slov A-Ž., s. 469.

nemusí nutně souviset, dokládá Casanova na příkladu náboženské situace v USA, kde je tamní společnost nejvíce sekularizovaná z hlediska struktury (tj. institucionálního oddělení státu a církví) a zároveň mnohem méně sekularizovaná než v Evropě z hlediska sociálního rozšíření náboženského přesvědčení a náboženského způsobu chování.¹⁹

1.4 Postoje vůči náboženským institucím

Tabulka 1: Postoje vůči náboženským institucím

Název postoje	Základní charakteristika
Sekulárně-ateistický	Spočívá v principiálním odmítání náboženských institucí jako nositelů neakceptovatelného výkladu světa a garantů neakceptovatelného sociálního, politického, hospodářského a kulturního řádu. Odmítnutí náboženských institucí je chápáno jako nezbytná podmínka dalšího pozitivního rozvoje společnosti. Postoj je aktivně zastáván bez ohledu na jeho monumentální akceptovatelnost.
Semi-sekulární odmítající	K odmítání náboženských institucí dochází z důvodu nedůvěry vůči nim a nikoli z důvodu principiálního odmítnutí náboženského výkladu světa. Příčiny této nedůvěry mohou být různé, od přesvědčení o nutnosti oddělení náboženství jakožto privátní záležitosti od politiky a dalších oblastí veřejného života až po marginalizaci významu náboženství pro další život jedince. Tento postoj má charakter vědomého vymezování se vůči náboženským institucím, které ale může být z politických, ekonomických či sociálních důvodů dočasně skrýváno dotyčný jedinec se formálně s náboženskými institucemi může identifikovat.
Indiferentní	Tento postoj nezakládá vůči náboženským institucím žádné konkrétní stanovisko. Jedinec, který ho zastává, většinou nepovažuje náboženství a náboženský život za významnou

¹⁹ Srov. CASANOVA, J. 2005. "Naděje a úskalí veřejného náboženství. Srovnání mezi východní a západní Evropou". Pp. 83 – 103 in Hanuš, J., Vybíral, J. (eds.) *Evropa a její duchovní tvář*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury

	součástí, ale zároveň nepovažuje za nutné měnit daný stav. Svoji příslušnost k náboženské skupině či církvi považuje za jakousi danost vyžadovanou tradicí, komunitou, kulturou, apod., která ho ovšem v ničem nesvazuje a z níž pro něj nevyplývají žádné požadavky. Na životě náboženské instituce participuje pouze tehdy, pokud to od něj vyžaduje komunita. V případě tlaku je ochoten se svého členství vzdát.
Aktivně participující	Členství v náboženské instituci je chápáno jako důležitá součást vlastního nábožensky založeného postoje ke světu. Nemá pasivní charakter, ale je aktivně rozvíjeno. Jedinec, který ho zastává, není ochoten se ho vzdát.

Zdroj: Václavík, D., Náboženství a moderní česká společnost. Praha: Grada Publishing, 2010, str. 87

1.5 Můj postoj k ateismu

Z mého pohledu se ateistou může nazvat takový člověk, který nevěří v žádného Boha a především v to co Bůh představuje. V tom tkví dle mého názoru kámen úrazu. Neinformovanost a stejnou měrou i nezáměr způsobují odmítnutí něčeho dříve, nežli se vůbec člověku naskytne příležitost to poznat. Odmítá rovněž jakékoliv náboženství a církve a nevěří ani v cokoliv přesahující hranice dosud poznaného. K tomu Kantovský postulát: „*Posledním krokem rozumu je zjištění, že existuje nekonečně mnoho věcí, jež rozum přesahují*“

1. Český ateismus

Jelikož jsem se rozhodl primárně věnovat českému ateismu a jeho kořenům, je zapotřebí uvést i jeho problematiku v teoretické rovině. Ateismus je v Česku v porovnání s ostatními zeměmi Evropy vysoce zastoupen. Příčiny současného stavu jsou mnohé. Ať již jde o dědictví z časů komunistického režimu, nebo odpor k Římskokatolické církvi po vzniku první republiky. Česko, stejně jako celá střední Evropa, je postaveno na křesťanských základech, avšak míra sekularizace je zde oproti jiným zemím střední Evropy vysoká. V průběhu 19. století a na počátku 20. století došlo k masivní sekularizaci českého národa. Náboženská identita byla nahrazena především identitou národní, následovanou třídní identitou a vědeckým pohledem na svět.²⁰

Pro začátek si uveďme pár faktických údajů. Níže uvedená tabulka nám dokládá počet lidí v České republice, kteří se považují za nevěřící.

²⁰ NEŠPOR, Z., R., Ústřední vývojové trendy současné české religiozity, in: NEŠPOR, Z., R. (ed.), *Jaká víra? Současná česká religiozita / spiritualita v pohledu kvalitativní socio-logie náboženství*, str. 27

Tabulka 2: Obyvatelstvo podle náboženské víry, podle národnosti, věku a podle pohlaví

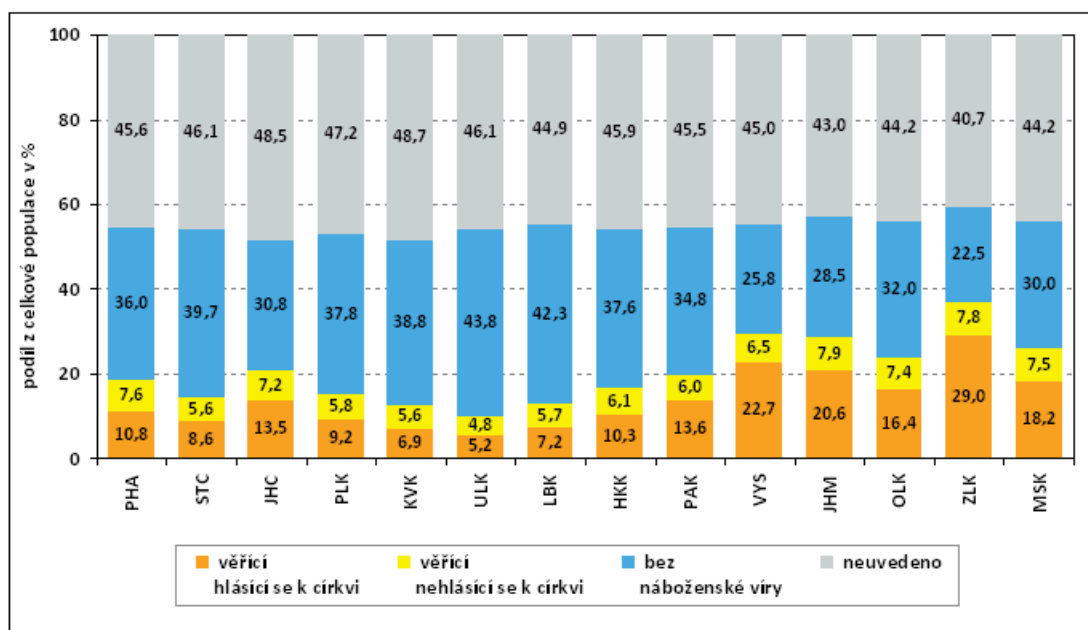
Národnost, věk	Obyvatelstvo celkem				
		věřící - nehlásící se k žádné církvi	věřící - hlásící se k církvi	bez náboženské víry	neuveďeno
Obyvatelstvo celkem	10 436 560	705 368	1 463 584	3 604 095	4 662 455
0 - 14	1 488 928	48 100	147 395	559 021	734 366
15 - 19	575 815	29 659	57 509	229 686	258 892
20 - 24	673 847	44 395	64 605	274 110	290 559
25 - 29	718 933	53 476	71 743	283 339	310 212
30 - 34	865 389	64 151	88 453	337 615	375 035
35 - 39	885 988	64 830	92 194	335 220	393 653
40 - 49	1 391 747	104 591	155 278	515 076	616 674
50 - 59	1 411 203	105 453	179 920	499 394	626 322
60 - 69	1 304 916	106 873	260 417	355 478	582 060
70 a více	1 084 167	82 699	344 321	208 043	449 061

Zdroj: ČSÚ, Obyvatelstvo podle sčítání lidu, domů a bytů 2011

Podle sčítání lidu v roce 2011 se v Česku 34,2 % obyvatel k žádné víře nehlásí, 13,9 % obyvatel se hlásí k nějaké konkrétní církvi, 6,7 % se hlásí k víře bez konkrétní církve, 0,01 % se výslovně hlásí k ateismu, ale plných 45,2 % lidí údaj nevyplnilo, což snižuje význam údajů.²¹

²¹ Obyvatelstvo podle náboženské víry a podle krajů, ČSÚ, 2011

Graf 1: Obyvatelstvo

Zdroj: ČSÚ, Obyvatelstvo podle sčítání lidu, domů a bytů 2011

Dle výsledků celosvětové ankety, o nichž informovala rakouská agentura Kathpress s odvoláním na lednové vydání hamburského magazínu Geo, se Česká Republika zařadila na 3. místo mezi ateistickými státy, za Čínu a Japonsko. Z průzkumu kromě toho vyplynulo, že napříč všemi zeměmi je tím vyšší podíl věřících, čím chudší jsou vrstvy obyvatelstva. Česko je jednou z mála zemí, kde počet obyvatel bez vyznání převyšuje počet věřících. Česká republika patří mezi státy s největším procentem lidí, hlásících se k ateismu/agnosticismu. Záleží ovšem na definici a položené otázce v dotazníku.²²

Při průzkumu Evropské komise Eurobarometr na počátku roku 2005 odpovědělo 19 % obyvatel Česka, že věří v Boha, 50 % odpovědělo, že věří, že existuje nějaký duch nebo životní síla, a 30 % odpovědělo, že nevěří ani v jedno z toho. Průzkumu se

²² Srov. Zuckerman, Phil. "Atheism: Contemporary Rates and Patterns", chapter in *The Cambridge Companion to Atheism*, ed. by Michael Martin, Cambridge University Press: Cambridge, UK (2005). [online] Statistika podílu ateistů na celkové populaci v jednotlivých zemích. [cit. 2013-04-03] Dostupné z: http://adherents.com/largecom/com_atheist.html

zúčastnilo 1037 lidí. Zpráva se důsledně vyhýbá označení některé skupiny jako ateistické.²³

Pokud bychom se snažili zjištěná data interpretovat, narazíme na problém. Předchozí průzkum z roku 2001 neumožňoval respondentům prohlásit se za *věřící bez církevní příslušnosti*. Dotazník z roku 2011 již tuto možnost nabízí. Rovněž obsahuje poznámku o nepovinnosti zodpovězení této otázky, z čehož vyplývá předpoklad, že je pokles věřících, jakož i ateistů způsoben touto novou možností. Získaná data tak téměř znemožňují určit nějaké trendy a obrovský počet lidí, kteří neodpověděli, nám nedává možnost bez podrobnějších údajů určit, jaké je skutečné zastoupení věřících a nevěřících v české společnosti.

2.1 Stručná historie a současnost českého ateismu

Ateismus je obvykle chápán jako absence víry v boha. Může však také znamenat odmítání určitého náboženství. Ateisté zdůvodňují svůj názor racionálními důvody, základem po jejich vnímání světa jsou vědecky podložená fakta.

Většinou jsou zastánci vědecky dokázaných nebo lépe uvěřitelných předložených teorií. Například uveďme evoluční teorii, která je racionálněji lépe pochopitelná než myšlenka, že na počátku všeho stál bůh.

2.1.1 Husitství

První období, v kterém dochází k pochybám věřících, je možné v Čechách najít za husitských válek, zde se však jednalo o velký odklon obyvatel od katolicismu a náhradou mu byla myšlenka husitská. Nejedná se tedy o nárůst ateismu jako takového, i když vzhledem k poměrům uvnitř středověké církve klesá její důvěryhodnost mezi obyvateli.

2.1.2 Poválečné období 1945 – 1948

Významná část české meziválečné kulturní obce sympatizovala s politickou levicí, a třebaže velká část obyvatelstva se stále hlásila ke katolické církvi (cca. 73%) a jen

²³. Srov. Eurobarometer, *Social values, Science and Technology*, 2005. [on-line] European Commission [cit. 2013-03-18] Dostupné na internetu:

<http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf>

5,8%²⁴ bylo ateistů, kulturní vliv církve i křesťanství ve společnosti prudce upadal. V této době dochází k obnově náboženského života. Svoji činnost znovu zahájily náboženské spolky a začaly vycházet různé tiskoviny. Mezi nejvýznamnější patřila náboženská společnost Svědkové Jehovovi, která u nás působila již od roku 1916, dalšími významnějšími skupinami byly Církev adventistů sedmého dne, Jednota českobratrská či Církev Ježíše Krista svatých posledních dní.²⁵

Česká religiozita 40. let minulého století se vyznačovala především malou participací věřících na životě církví, relativní náboženská snášenlivost, která byla ovšem často spíše důsledkem lhostejnosti a nezájmu a poměrně velký počet lidí, stavějících se skepticky k Boží existenci. Nešlo ovšem o „období klidu“. Náboženskou mapu České republiky významně poznamenal odsun Němců. Během několika měsíců ztratila česká republika více než 3 miliony německých obyvatel, kteří byli katolíky. Velká část kněží, kteří na vysídlená území přišli, museli spravovat několik farností a mnohé farnosti zanikly úplně.²⁶ Období od národního obrození do vzniku ČSR

Antiklerikalismus a ateismus byl v českých zemích silný od počátků národního obrození. České národní hnutí se v této době poukazuje na někdejší velikost a význam středověkého českého státu. Díky Františku Palackému získává velký ohlas husitství, což vede k oslabení katolicismu. Známými ateisty byly známé osobnosti jako Karel Havlíček Borovský nebo Karel Hynek Mácha. Národní obrození se z významné části profilovalo silně antiklerikálně, navazovalo na idealizovanou tradici husitství. Toto hnutí vyvrcholilo v roce 1918 Masarykovým heslem „Pryč od Říma“.²⁷ Heslo pryč od Říma vzniklo původně v roce 1897 a zahájilo masové přestupy Němců i Čechů k evangelickým církvím. Politická reprezentace tehdejšího Československa po jeho vzniku se vyznačovala silným antikatholicismem, jež byl výsledkem několika faktorů²⁸:

²⁴ Srov. CVEK, B. *Ateismus v Čechách nezpůsobili komunisté*. In: Britské listy [on-line] 9. 2. 2005 [cit. 2013-03-15] Dostupné též na internetu: <<http://www.blisty.cz/art/21919.html>>

²⁵ Srov. VÁCLAVÍK, D. *Ateismus a moderní česká společnost*, str. 94

²⁶ Srov. VÁCLAVÍK, D. *Ateismus a moderní česká společnost*, str. 98

²⁷ Srov. Studio 6, Václav Moravec - rozhovor s Václavem Bělohradským, [online], dostupný z: <http://www.youtube.com/watch?v=0tDrV5-qaVY>

²⁸ Srov. VÁCLAVÍK, D. *Ateismus a moderní česká společnost*, str. 78

objektivních (katolický charakter bývalé monarchie a s ním související rozmanité vazby katolíků na vše, co představovala. Dále chladný a nepřátelský postoj dohodových států ke katolické církvi

subjektivních (postoj některých vůdčích politiků nového státu, zejména T. G. Masaryka, ke katolicismu)

Antikatolicismus měl klíčovou úlohu při vytváření nového státu a jeho politického uspořádání – jeho identity. Ve zjednodušené podobě se antikatolicismus rovnal „antirakušáctví“.²⁹

2.1.3 Období po 2. světové válce

Významná část české meziválečné kulturní obce sympatizovala s politickou levicí, a třebaže velká část obyvatelstva se stále hlásila ke katolické církvi (cca. 73%) a jen 5,8%³⁰ bylo ateistů, kulturní vliv církve i křesťanství ve společnosti prudce upadal. V této době dochází k obnově náboženského života. Svoji činnost znovu zahájily náboženské spolky a začaly vycházet různé tiskoviny. Mezi nejvýznamnější patřila náboženská společnost Svědkové Jehovovi, která u nás působila již od roku 1916, dalšími významnějšími skupinami byly Církev adventistů sedmého dne, Jednota českobratrská či Církev Ježíše Krista svatých posledních dní.³¹

Po komunistickém puči v únoru 1948 začalo masivní pronásledování církví, které se v polovině padesátých let proměnilo v systematickou, obtížnou šikanu. Církev byly podřízeny státnímu dozoru, přinuceny smluvně se zavázat ke spolupráci na budování "socialistického" zřízení. Ačkoliv ideologie marxismu-leninismu byla otevřeně protináboženská, není to zřejmě příčinou českého národního odklonu od náboženství

²⁹ Srov. VÁCLAVÍK, D. *Ateismus a moderní česká společnost*, str. 79

²⁹ Srov. Organizační a jednací řád sdružení katolických kněží Pacem in Terris,[on-line][cit. 2013-03-15] dostupné z internetu:< <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/pacem.htm>>

²⁹ Srov. Organizační a jednací řád sdružení katolických kněží Pacem in Terris,[on-line][cit. 2013-03-15] dostupné z internetu:< <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/pacem.htm>>

³⁰ Srov. CVEK, B. *Ateismus v Čechách nepůsobili komunisté*. In: Britské listy [on-line] 9. 2. 2005 [cit. 2013-03-15] Dostupné též na internetu:<<http://www.blisty.cz/art/21919.html>>

³¹ Srov. VÁCLAVÍK, D. *Ateismus a moderní česká společnost*, str. 94

vůbec. V jiných komunistických zemích, jako je Polsko zůstala míra religiozity velmi vysoká.

V období normalizace po roce 1968 se společnost odvracela od náboženství a přikláněla se ke konzumu. Tento trend byl podporovaný režimem a vedl k velké otupělosti české společnosti a posílení materiálních hodnot v životě člověka.

Od roku 1989 byla katolická církev po pádu komunistického režimu chápána jako jeden z vítězů boje proti komunismu. Na počátku 90. let byla důvěra v církve na jedné z nejvyšších úrovní. V roce 1991 důvěřovalo církvim 51% občanů, nedůvěru vůči nim chovalo 27% a 22% se nedokázalo vyjádřit. Po roce 1993 se situace téměř obrátila a nedůvěra vůči církvim vzrostla na 50% a nad touto hranicí již v podstatě zůstala až do konce 90. let. I zde (stejně jako v období po roce 1918) šlo o stav spojený s výraznou změnou, která se nesla v duchu diskontinuity s předchozím režimem. Rozdíl ale spočíval v tom, že demokratický režim vznikající po roce 1989 vytvářel svoji identitu pomocí vymezování se vůči „ateistickému“ komunistickému režimu, v němž byly církve a náboženské skupiny předmětem politického útlaku.³²

V první polovině 90. let výrazně narostl počet lidí, kteří o sobě nemluví jako o věřících v Boha, ale přesto připouštějí jeho existenci. Nejedná se tedy o ateisty v pravém slova smyslu. Bylo to potvrzeno výzkumem: „O vztahu československé populace k náboženství a bibli“ z roku 1991³³, jež prokázal že 26,9% dotazovaných uvedlo, že je pro něj náboženství marginální záležitostí, která se jich nedotýká a nezajímá je.³⁴

Nová studie Chicagské univerzity porovnávala data třiceti zemí světa a zkoumala víru v Boha. Výzkum čerpal z relativně dlouhého období od roku 1991 až do roku 2008. Výsledky měly objasnit kolik procent obyvatel si je jistých existencí Boha a také kolik lidí dané země v Boha vůbec nevěří a jsou ateisté. Výzkum tvrdí, že až 40 procent

³² Srov. VÁCLAVÍK, D. *Ateismus a moderní česká společnost*, str. 130

³³ Výzkum prováděla Světová biblická společnost

³⁴ Srov. VÁCLAVÍK, D. *Ateismus a moderní česká společnost*, str. 134

Čechů jsou ateisté. Pouze Německo dokázalo ČR překonat, protože tam je údajně až 52 procent obyvatel ateistů.³⁵

2.1.4 60. léta minulého století

Díky celkovému uvolňování politické situace se ideologický a politický tlak zmírnil, nezmizel ale úplně. Postupná liberalizace státní politiky vůči církvím se projevila na mnoha úrovních, mimo jiné i změnami ve vedení orgánů, které měly dozor nad náboženskými společnostmi. Mnozí autoři mluví o 2. polovině 60. let jako o konsolidaci náboženských skupin. Stát v této době uvolnil restriktce týkající se teologických fakult a povolil vznik druhé teologické fakulty v Olomouci, což vedlo k nárůstu počtu studentů bohosloví a tím i počtu budoucích kněží.³⁶

2.1.5 Normalizace

V období po srpnové okupaci v roce 1968 a následné normalizaci dochází k ukončení liberálního vnímání náboženství politickými strukturami. Velká část vstřícných kroků byla zrušena či pozastavena a náboženství bylo opětovně chápáno jako jedna z hlavních překážek v dosažení konečného vítězství komunismu v tehdejší Československu. **V nově nastalé situaci považovaly normalizační struktury za nezbytné, aby vznikla instituce, která by se otázkám ateismu z pohledu oficiální marxisticko – leninské ideologie věnovala.**³⁷ Pracovníci ústavu vytvářeli odborné posudky a expertizy, na jejichž základě se určovala „ideologická“ přípustnost textů připravovaných k publikaci, ale také hodnocení činnosti jednotlivých duchovních, které mohlo být a často také bylo používáno při odebírání tzv. státního souhlasu (k výkonu duchovenské činnosti).³⁸

Dalším aspektem odvracení se od náboženství, bylo transformování se společnosti ke konzumu. Tento trend byl podporovaný režimem a vedl k velké laxnosti české společnosti a posílení materiálních hodnot v životě člověka. Ke konci tohoto období se

³⁵ <http://zpravy.tiscali.cz/cesko-je-ateisticka-velmoc-vice-lidi-bez-viry-jen-v-nemecku-134938#>

³⁶ Srov. VÁCLAVÍK, D. *Ateismus a moderní česká společnost*, str. 114

³⁷ Taková instituce byla založena v době vrcholící normalizace v roce 1972 v Brně. Šlo o **Ústav vědeckého ateismu**, který byl součástí Československé akademie věd.

³⁸ Srov. VÁCLAVÍK, D. *Ateismus a moderní česká společnost*, str. 115

začaly objevovat a formovat nové směry náboženského chování, které měly potenciál oslovit jistou část poměrně velké skupiny „nevyhraněných“. ³⁹

2.1.6 Demokracie po roce 1989

Katolická církev byla po pádu komunistického režimu chápána jako jeden z vítězů boje proti komunismu. Na počátku 90. let byla důvěra v církve na jedné z nejvyšších úrovní. V roce 1991 důvěřovalo církvim 51% občanů, nedůvěru vůči nim chovalo 27% a 22% se nedokázalo vyjádřit. Po roce 1993 se situace téměř obrátila a nedůvěra vůči církvim vzrostla na 50% a nad touto hranicí již v podstatě zůstala až do konce 90. let. I zde (stejně jako v období po roce 1918) šlo o stav spojený s výraznou změnou, která se nesla v duchu diskontinuity s předchozím režimem. Rozdíl ale spočíval v tom, že demokratický režim vznikající po roce 1989 vytvářel svoji identitu pomocí vymezení se vůči „ateistickému“ komunistickému režimu, v němž byly církve a náboženské skupiny předmětem politického útlaku. ⁴⁰

V první polovině 90. let výrazně narostl počet lidí, kteří o sobě nemluví jako o věřících v Boha, ale přesto připouštějí jeho existenci. Jde o skupinu lidí s vysokou mírou privatizované a detradicionalizované religiozity a zároveň skupinu lidí s vysokou mírou indiferentismu ⁴¹. V těchto skupinách je názorový rozdíl nejširší. To bylo i potvrzeno výzkumem: „O vztahu československé populace k náboženství a bibli“ z roku 1991 ⁴², jež prokázal že 26,9% dotazovaných uvedlo, že je pro něj náboženství marginální záležitostí, která se jich nedotýká a nezajímá je. ⁴³

Potvrzením toho, že Česká republika patří k zemím s nejvyšším podílem ateistů v Evropě, je i nová studie Chicagské univerzity, která porovnávala data třiceti zemí světa a zkoumala víru v Boha. Výzkum čerpal z relativně dlouhého období od roku 1991 až do roku 2008. Výsledky měly objasnit, kolik procent obyvatel si je jistých

³⁹ Srov. VÁCLAVÍK, D. *Ateismus a moderní česká společnost*, str. 117

⁴⁰ Srov. VÁCLAVÍK, D. *Ateismus a moderní česká společnost*, str. 130

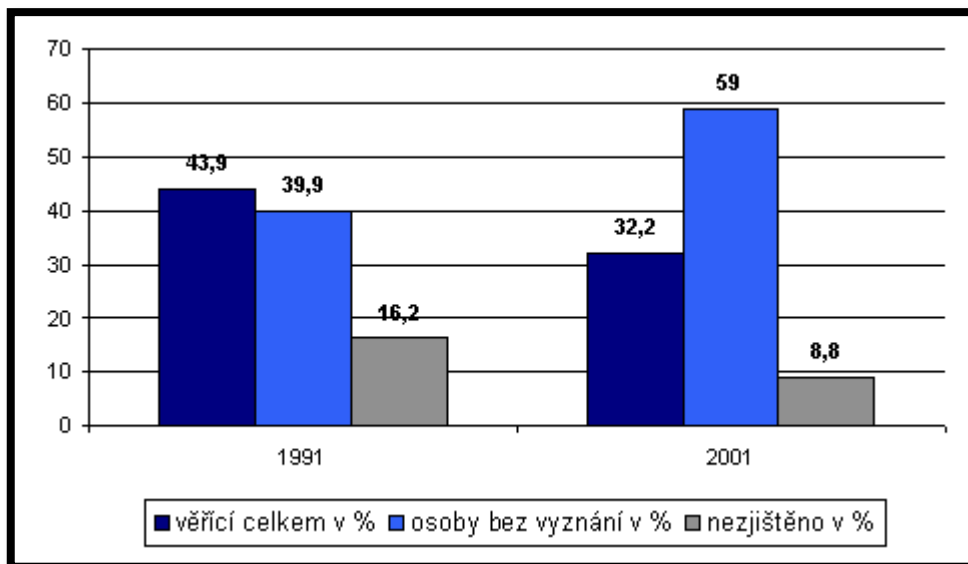
⁴¹ **Indiferentismus** - lhostejnost, netečnost, nevšímavost

⁴² Výzkum prováděla Světová biblická společnost

⁴³ Srov. VÁCLAVÍK, D. *Ateismus a moderní česká společnost*, str. 134

existenci Boha a také kolik lidí dané země v Boha vůbec nevěří a jsou ateisté. Výzkum tvrdí, že až 40 procent Čechů jsou ateisté.⁴⁴

Graf 2: Skladba obyvatelstva podle náboženského vyznání v letech 1991 a 2001

Zdroj: ČSÚ, 2003

2.2 Současní autoři o českém ateismu

Ve své práci se zabývám českým ateismem neboli ateismem na území České republiky. Proto se budu níže věnovat českým autorům – osobnostem české teologie a jejím kritikům 21. století, kteří se těmto otázkám věnují – nejen ve svých odborných pracích, ale také jsou aktivními a vyhledávanými přispěvateli v médiích a mohou tak široké veřejnosti objasnit problematiku víry, náboženství a otázek s nimi spojených – tedy otázek týkajících se ateismu a kritiky víry. Mezi mé vybrané osobnosti - osobnosti mediálně populární: patří zejména teolog, sociolog a duchovní Tomáš Halík a filozof Václav Bělohradský. Mezi dva vybrané knižní autory bych rád zařadil Milana Machovce a Otakara Fundu.

Milan Machovec (1925-2003) byl filozofem orientovaným především na dějiny české filozofie a na etiku, rovněž se zabýval etologií i ekologií. Vystudoval filozofii a klasickou teologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vystupoval jako kritik patriarchální společnosti, a byl zastáncem feminismu. Mezi jeho žáky patřili například Zbyněk Fišer (Egon Bondy), Jan Palach a Václav Bělohradský.

⁴⁴ <http://zpravy.tiscali.cz/cesko-je-ateisticka-velmoc-vice-lidi-bez-viry-jen-v-nemecku-134938#>

Otakar A. Funda (1943) se zabýval obecnými otázkami filosofie a náboženství, pokusil se o metodologické rozlišení náboženské filosofie a filosofie náboženství, kdy náboženská filosofie vychází z náboženství a je sebereflexí náboženství mezi filosofickými postupy a kategoriemi. Snaží se legitimizovat skutečnost Boha filosofickými a racionálními postupy. Podle Fundy filosof náboženství neřeší otázku, zda je Bůh skutečný. Funda reálnou existenci Boha odmítá.⁴⁵

Tomáš Halík (1948) je profesorem Karlovy Univerzity a prezidentem České křesťanské akademie, katolickým knězem a teologem. V roce 2008 mu papež Benedikt XVI udělil titul *monsignore*.

Václav Bělohradský (1944), filozof a sociolog, je profesorem politické sociologie na univerzitě v Terstu a profesorem na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze.

Při studiu teoretických materiálů jsem si stanovil základní činitele, které dle mého názoru ovlivnili a stále ovlivňují odklon od víry a posilují pozici ateismu v Česku.

- **Historicko-politické činitele:** historické události v kontextu politických a státních uspořádání (zejména vznik samostatného Československého státu v roce 1918 v čele s jedním z nejvýznamnějších českých ateistů – T. G. Masarykem a pak také období normalizace komunistického režimu v 70. letech minulého století)
- **Kulturní činitelé: tradice a jejich kořeny** v Evropském a Českém měřítku. Dnešní moderní doba je provázena odklonem od tradic a tradičních hodnot, jejich kritika (láska, pokora, skromnost, sebeobětování, apod.) a směřuje stále více k technologickým vymoženostem moderní doby a rychlosti, která je s nimi úzce spjata.
- **Historický vývoj** náboženství a církví: zde bych rád uvedl jednak vznik nových – alternativních náboženských směrů, které nemohou svou velikostí konkurovat klasickým a tradičním velkým náboženstvím, potom – dle mého názoru nízká úroveň emancipace náboženských směrů a církví a v neposlední řadě také

⁴⁵ Pavlicová, Helena - Horyna, Břetislav, Filozofie náboženství, s.226

hovoříme o náboženských „omylech“, které jsou negativně vnímány v souvislosti s historickým kontextem šíření např. křesťanství ve středověku.

- **Radikální prosazování náboženských dogmat** – strach ze ztráty absolutní kontroly nad vlastním životem a ztráty volnosti v oblasti rozhodování
- **Nízká úroveň informovanosti a vědomostí** o náboženství a jeho historickém a kulturním podtextu v návaznosti na současnou situaci, kdy jsme především ovlivňováni prostřednictvím neodborných a masových médií. Ocítáme se v situaci, kdy si nejsme schopni utvořit vlastní názor na základě objektivních informací.
- **Vliv rodiny a komunity** na utváření svobodného a objektivního náboženského uvědomění v závislosti na věku a místu.
- **Absence představitelů církví náboženských uskupení a charismatických osobností zabývajících se popularizací náboženství**, jež by mohly znovu probudit chuť se zabývat touto problematikou
- **Podoba dnešních náboženských systémů a jejich mediální a populární obraz** v široké veřejnosti – to jak vnímáme dnešní náboženské systémy (především Katolickou církev) z toho, jak nám je její obraz překládán médii. Žijeme v moderní a rychle se rozvíjející společnosti a tak nejrozšířenější formou získávání informací jsou populární média a další komunikační kanály – v neposlední řadě také sociální sítě. Vždyť jedna negativní informace šířená například v televizi nebo denním tisku bude mít nesčetněkrát vyšší schopnost ovlivnit široké spektrum příjemců (a také neřízený dosah) informací než mluvené slovo formou živého představení nebo (v rámci církve) kázání.
- **Úpadek morálních hodnot v životě člověka**

2. Vybraní čeští autoři k otázce ateismu

Dle mého názoru je velice důležité, aby emancipace dnešních náboženství postupovala a vyvíjela se tak, aby se co nejvíce přiblížila modernímu člověku – tak aby moderní člověk pochopil principy víry v samotných základech a zároveň je přirovnal k dnešním hodnotám a srozumitelně je interpretoval. Když budeme hodnotit např. otázku Desatera a Božího přikázání „Nevezmeš jména Božího nadarmo“, tak je velmi pravděpodobné, že většina mladých lidí nebude schopna vymezit tento pojem. Jsem toho názoru, že není udržitelná stávající a zastaralá interpretace na dnešní hodnoty, které se od těch tradičních posunuly a stále posouvají směrem k materiálu, životu v pohodlí a rychlosti – užít si co nejvíce.

Nemělo by ovšem jít o modernizaci obecně a přejímání módních hesel. Církev by měla být kompetentním oponentem většinového postmoderního smýšlení ve společnosti. Racionalita potřebuje dialog se světem víry a náboženství a víra potřebuje neustálou oscilaci mezi proroky a vykonavateli víry. A my bychom měli mluvit čestně o tom, v co věříme, nejen o Bohu, ale i o společnosti, rodině, škole nebo umění. Lze ale věřit čestně, pokud bychom neměli právo vstupovat do diskuze?

Na Druhém vatikánském koncilu (1962 – 1965) se církev otevřela, chtěla se pokusit vyrovnat s moderní společností, postavila své živé věřící nad církev, prolomila ochranné kordony kolem klíčových slov křesťanství. Program papeže Ratzingera (papežem do 03/2013) byl opačný: ukončit kritickou sebereflexi křesťanství a ochranné kordony kolem křesťanských pravd obnovit. Do doby nedávno minulé byl nejvyšším představitelem církve a tak jen můžeme očekávat, jakým způsobem se bude tento směr dále vyvíjet v ruce nového vrcholného představitele. Osobně se domnívám, že právě otevřenost k diskuzi je jednou z možností, jak náboženství přiblížit široké veřejnosti a „polidštit“ ho.

V této záležitosti jde tedy především o **obsahové porozumění** – tak aby člověk byl schopen správně interpretovat význam – neumenšovat ho v jeho rozsahu a naopak nabýt vědomí, že může obsahovat širší význam. Jedná se, dle mého názoru, o jeden z nejvýznamnějších aspektů rozvoje ateismu v součinnosti s ostatními zmíněnými činiteli – politickými, kulturními, geografickými a historickými.

Ale jak co nejlépe přiblížit dnešnímu, modernímu a racionálně uvažujícímu člověku otázku víry a s ní související problematikou Božství. Návrat k tradicím (na poli Českém i Evropském). Postavit proti sobě racionální kritiku a čistě tradiční pojetí víry v Boha? Dle Tomáše Halíka, daleko horší než ateistická společnost, je společnost nábožensky nevzdělaná a nekultivovaná. To dnes bohužel charakterizuje naši českou společnost daleko spíše než ateismus. Je tedy možným důsledkem našeho pokládání se za ateisty to, že nejsme kultivovaní či dostatečně nábožensky vzdělaní? Je to také jedna z mých hlavních úvah, o které jsem hluboce přesvědčen. Ateistou by se totiž v dnešní době mohl zvat téměř každý, kdo ve své víře není upevněn – existuje nespočet výkladů, definic, druhů a poddruhů, že je takřka nasnadě ztratit orientaci.

Tomáš Halík rozlišuje mezi údajně **dogmatickými ateisty**, kteří tvrdí s jistotou, že Bůh neexistuje, a **přijatelnějšími agnostiky**, kteří si uvědomují, že nemůžeme Boží existenci ani dokázat, ani vyvrátit.⁴⁶

Postoj Machovce k náboženské problematice se vyvíjel s věkem. V mládí hluboce prožíval benediktinskou liturgii v Emauzách, později byl rozčarován racionalistickými tomistickými úvahami dominikánu. V náboženství Machovec vždy obhajoval citový a sociální náboj, i poté, co sám náboženskou víru ztratil a přiklonil se k marxismu, což s ohledem na dobový kontext nebylo ojedinělé a nepochopitelné. Marxismus se stal náhražkovým náboženstvím a dle autora dokázal zaplnit prázdný prostor, který nedokázaly vyplnit křesťanské církve. S Marxismem však Machovec nikdy nesdílel jeho jednostranný důraz na ekonomický aspekt společnosti, byl přitahován Marxovým do budoucnosti obráceným mesianismem, Marxe považoval za typ starozákonního proroka. Vnitřní dialog s Marxem vedl Machovec po celý zbytek života. Vrcholem dialogického myšlení ve filosofii náboženství je kniha „Ježíš pro moderního člověka“, která je pokusem revidovat marxistický postoj k náboženské - křesťanské víře na základě studia moderní, hlavně protestantské biblistiky a přiblížit Ježíše jako dějinnou osobnost humanistického a sociálního významu.⁴⁷

Velkým přínosem Machovce je rovněž jeho apel na potřebu a význam dialogu. Předpokladem úspěchu rozvinutí mezilidského dialogu, jehož základy Machovec

⁴⁶Srov. HALÍK, T. *Polemika o víře a ateismu pokračuje*. [online], [cit. 2013-04-03] Dostupné též na internetu: http://www.halik.cz/clanky/polemika_o_vire_a_ateismu_pokracuje.php

⁴⁷ Pavlicová, Helena - Horyna, Břetislav, *Filozofie náboženství*, s. 228

položil, je obyčejná lidská vstřícnost a vzájemnost. V díle „Smysl lidské existence“ se zaměříme na kapitolu Dialog. Lidský jedinec je formován dvěma procesy – vstupováním do pracovního procesu a do vztahů s lidmi. Oba tyto nástroje formování lidského individua jsou pro člověka naprosto přirozené. Již od samého počátku lidských dějin žil člověk v určitém společenském celku, ve kterém se rodily a proměňovaly různé pracovní procesy. Komplikovanost lidského života strmě vzrůstala a přinesla jedinci radosti i strasti. Kontakt s druhými může být na jedné straně pouze vnějškový, nezaujatý – tedy bez skutečného zájmu o druhého člověka nebo může jít o vztah hluboce existenciální. V dnešní povrchní době je tento druhý typ bohužel spíše vzácností. Společnost je prostoupena příležitostmi lidského setkávání, ale k jeho naplňování mnohdy nevedou. Naopak – člověk v posledku pocítuje svou „osamocenost a ztracenost v davu“. A proto tato doba vybízí k otázce: „Co je opravdový kontakt člověka s člověkem, v čem záleží specificky lidský způsob kontaktu dvou individuí“?⁴⁸

Machovcův postoj k náboženství, Ježíši i okolnostem spojeným s jeho postavou, je racionální. Zbavuje je nánosů mystična, ale zachovává jejich význam. Náboženství se musí předně zbavit naivní víry v zázraky, nesmí stát na tom, že Lazar už smrděl v hrobě a pak vstal, nebo že Kristus chodil po vodách a podobně. To je hezká poezie, ale nemá to s opravdovým Ježíšem nic společného. Jde o to, že křesťanství musí být opravdu ježíšské, Indie opravdu hinduistická atd., aby se náboženství obecně zbavila naivních dětinských pověr.⁴⁹

Dle Machovce se osobnost Ježíše hluboce vryla do filosofie člověka svým akcentem na budoucnost a rovněž na změnu sebe sama. Ježíšova filosofie není něco fantastického, mytologického, či letitá nepravda, nýbrž něco široce významného. Dle autora vývoj šel od historického Ježíše k teologickému Kristu, nikoli dle mytologické školy od mytického Krista k zhistorizovanému Ježíši.⁵⁰

Ježíš byl typickým, hluboce myslícím, reálným představitelem židovské starozákonní tradice, která byla odlišná od jiných kulturních tradic téže doby a nese

⁴⁸ MACHOVEC M., *Smysl lidské existence*, s. 85

⁴⁹ <http://milanmachovec.cz/> - otázky kladl Pavel Tachecí, vyšlo v *Zejména 1/IV*, v únoru 2002

⁴⁹ tamtéž

⁴⁹ Srov. BĚLOHRADSKÝ, V. *Doba Ratzingerova*. [online] Aktualizace: 9.11.2009. [cit. 2013-04-03] Dostupné na: <http://www.novinky.cz/kultura/salon/182051-vaclav-belohradsky-doba-ratzingerova.html>

⁵⁰ Machovec, Milan, *Ježíš pro moderního člověka*, s. 10

míru jak reálna tak mýtična. Osobní lidská aktivita se stává smyslem pro dosažení nového života, pro mytologickou představu o příchodu „syna člověka“. Machovec se tak dostává k největšímu klíčovému problému Ježíšovy postavy, k otázce, v jakém vztahu je synoptické tradici pojat historický Ježíš a tajemný „syn člověka“. ⁵¹

Studiem novozákonních textů Machovec shledává výrazný rozpor mezi očekáváním Ježíše a toho, co následovalo. Očekáváno bylo království boží, ale přišla církev. Machovec proto poukazuje na možnost vytknout Ježíši přílišné iluze stejně jako jeho mytologické myšlení a velkou roli mýtických prvků, které v dnešní vědecké době nejsou příliš přijímány. ⁵²

Machovec poukazuje na to, že cílem Ježíše nebylo hlásat se k němu (k církvi), ale chovat se na způsob onoho „milostného samaritána“, milovat a stále doufat. ⁵³

Nejde jen o dialog mezi dvěma jedinci, ale také o dialog „já-já“, „já a myslitelé minulosti“, „já-smrt“ nebo o tzv. „planetární dialog“ ve smyslu: „Dnes už je snad všem státníkům jasné, že je potřeba něčeho, jako je dialog. Důležité je, aby lidi spolu mluvili a neházeli si bomby na hlavu.“ ⁵⁴

Člověk by měl dle Machovce využít svých schopností, nadání a času k hledání smyslu života a „nepromarnit tak hřivnu“. Sice ani ten, kdo o smyslu života hodně přemýšlí, nemá záruku úspěchu, může ho třeba zítra zcela nesmyslně přejet aut, ale je nutno přiznat, že kdo o tom hodně přemýšlí, má výhodu na životních křižovatkách - dokáže se lépe ve své situaci vyznat, dokáže vzdorovat lépe obtížím než ten, kdo o tom nikdy nepřemýšlel, koho pak život zaskočí. ⁵⁵

Otakar Funda odmítá podat definici náboženství, vědom si toho, že žádná definice nevystihuje náboženství v plné šíři. Pokládá náboženství za lidský jev, provázející člověka od samého počátku. Otázkami po smyslu, odkud, kam, proč, člověk sám sebe

⁵¹ Machovec, Milan, Ježíš pro moderního člověka, s. 82

⁵² Machovec, Milan, Ježíš pro moderního člověka, s. 154

⁵³ Machovec, Milan, Ježíš pro moderního člověka, s. 156

⁵⁴ <http://milanmachovec.cz/> - otázky kladl Pavel Tachecí, vyšlo v Zejména 1/IV, v únoru 2002

⁵⁵ tamtéž

přesahuje - je schopen transcendence. Fundův pohled na možnost víry bez náboženství vychází z východiska, že člověk svou transcendenci nemusí nutně prožívat nábožensky. V díle „Ježíš a mýtus o Kristu“ autor k historické látce přistupuje historicko-kritickou metodou. O svém díle Funda říká: „Je psáno z ateistické humanistické pozice, která se neopírá o křesťanskou víru a je určeno především čtenářům, kteří nesdílejí křesťanskou věrouku nebo o křesťanství příliš nevědí, nemají tak na křesťanskou víru utvořen žádný určitější názor, tedy tem čtenářům, které k tomuto tématu přivádí kulturní či historický zájem.“ Ateismem myslí autor nesdílení víry, tedy názor, že „nad“ tímto naším reálným světem přirozených jevů se nachází ještě jiný „nadpřirozený“ svět, ze kterého nadpozemská síla, Bůh, nazývaný náboženskou vírou jako stvořitel a „Pán světa“, do našeho přirozeného, reálného světa zasahuje.⁵⁶

Autor vykládá vznik jakéhokoliv náboženství dvojím způsobem:

- **Náboženství vysvětlují vznik sebe sama**, božským osvícením, božím (sebe) zjevením, setkáním jiného řádu se skutečností nad rovinou lidské psychiky.

- **Náboženství vytvořil člověk**, náboženský myslitel, charismatický vůdce nebo skupina jeho přívrženců, kteří svou psychikou zodpovídali otázky lidské existence nebo reagovali na jiné hluboké podněty se sociálně-kulturním podtextem.

Tuto situaci autor vykládá tak, že Ježíšovi přívrženci, zděšeni tím, že boží království nenastalo a charismatický vůdce byl ukřižován a zemřel s výkřikem: „Bože můj, proč jsi mne opustil,“ se rozprchli, následně však se v jejich psychice zrodila naděje, že sice ten, kterého chápali jako proroka se speciálním posláním, poslaného Bohem, byl ukřižován, ale přijde tedy později a slíbené království boží bude nastoleno. V této vizionářské euforii vzniklo zvolání maranata, „nás Pane, přijď“.⁵⁷

Toto zvolání chápe Funda jako zapálení jiskřičky křesťanské víry, ač ten, kdo jako první takto zvolal, netušil, že položil základ křesťanství jako světovému náboženství. Sám autor ale cítí potřebu dodat „A co když to bylo úplně jinak“?⁵⁸

⁵⁶ Funda, Otakar, Ježíš a mýtus o Kristu, Praha 2007, s. 11

⁵⁷ Funda, Otakar, Ježíš a mýtus o Kristu, s. 46

⁵⁸ Funda, Otakar, Ježíš a mýtus o Kristu, s. 252

Vznik křesťanské víry tedy Funda nepřipisuje Ježíši. Ten dle něj žádné křesťanství ani církev nezaložil, protože nečekal pokračování dějin, nýbrž konec těchto dějin a příchod věku božího panování.⁵⁹

Chápe je jako několikaletý proces, započatý prvním výkřikem z frustrace a naděje, postupující v christologické vyznání. Tak vznikla víra ve vzkříšení, posilována mýty jiných náboženství, povzbuzovaná legendou o prázdném hrobu.⁶⁰

2.1 Vybraní činitelé a jejich význam

Svědomí. My samotní. Jak u dnešního – moderního a racionálně uvažujícího člověka funguje např. jeho vlastní svědomí? Svědomí nám pomáhá rozpoznávat dobro a vyhýbat se zlu. Jsme možná přesvědčení o absolutních možnostech smysluplně zhodnotit a ospravedlnit důsledky našeho chování a jednání a nepotřebujeme již duchovní instituci, která by rozšiřovala normy pro naše chování, které je limitováno právními normami a zákony státu, v němž žijeme – naše svoboda není neomezená, absolutní. Je vždy limitována tím, abychom neomezili svobodu ostatních jedinců. Měla by víra v jakousi „super-instituci“ jakou by mohla být církev nebo určitý náboženský systém, upřesňovat a ucelit směr našeho chování a jednání?

Já sám, jako řádný občan uznávám právní normy a zákony tohoto státu a snažím se je dodržovat tak, abych nijak negativně neovlivnil kvalitu života ostatních. Avšak jsem toho názoru, že víra v Boha nebo obecně v „sakrální“ nebo transcendentno, může upevnit naše hodnoty a postoje v chování ve společnosti. Vždyť před tím, co nemůžeme smyslově nebo volně ovlivnit, před tím, co není hmatatelné a co přesahuje naši vůli, máme větší respekt. Vědomí, že by mohl existovat kromě trestu světského (v kontextu právních norem státu) také trest božský nebo nadpozemský. V otázkách víry by mohlo například Desatero Božích přikázání suplovat jakýsi „mravní základ“ pro život každého z nás. Základ interpretovaný do dnešní podoby a dnešních hodnot pro upevnění morálky a svědomí.

Jsem toho názoru, že je nutné brát v potaz všechny výše zmíněné činitele, které ovlivňovaly vývoj a pozici ateismu v Česku. Jejich váha však může být odlišná, a to

⁵⁹ Funda, Otakar, Ježíš a mýtus o Kristu, s. 268

⁶⁰ Funda, Otakar, Ježíš a mýtus o Kristu, s. 46

právě také v různých historických obdobích. Všechny činitele spolu úzce souvisejí, proto se v následujícím textu nebudu držet striktního oddělování.

Život v současné moderní společnosti se vyznačuje, jak jsem již uvedl výše, **sklonem k materiálním hodnotám, k rychlosti a k prožitkům** a současně se odehrává odklon od tradic a tradičních hodnot, které jsou spojovány s náboženstvím, transcendencí a potažmo Bohem. Tudíž je pro nás tím jednodušší přijmout to, co nás udržuje v pohodlí a vědomí o materiálním zázemí.

Moderní ateismus často dovádí požadavek svéprávnosti člověka tak daleko, že vznáší námitky proti jakékoli závislosti člověka na Bohu. Vyznavači takového ateismu tvrdí, že svoboda záleží v tom, aby člověk byl sám sobě cílem, jediným strůjcem a tvůrcem své historie; podle jejich názoru to nelze sloučit s uznáním Pána, původce a cíle všech věcí, nebo to alespoň činí takové tvrzení zcela zbytečným. Tuto nauku může podporovat pocit moci, který člověku dodává dnešní technický pokrok.⁶¹

Další činitel, který nemalou měrou může stále přispívat k posilující pozici ateismu, je **nízká informovanost** o této problematice. Ne každý ateista je skutečně ateistou v pravém slova smyslu. Ačkoliv připouštím, že správný výklad tohoto pojmu může být veřejnosti znám, pochybuji o srozumění s jeho obsahem. Tomáš Halík ve svém pojednání "O pochybnostech, ateismu a víře" uvádí, že existuje něco, čemu říká "plachá zbožnost"⁶². Rází tento pojem pro **typ zvláštní české religiozity**, která má odstup od tradičního církevního vyjadřování. Dle Halíka není nikdo z postav profilujících českou kulturu, ať je to Palacký, Masaryk, Čapek, Havel, ateistou. Pro každého z nich **má dimenze spirituality a morálky velký význam**. Nikdo z nich není ochoten ji vyjádřit v klasické terminologii. Palacký mluvil o "božnosti", Masaryk o "prozřetelnosti", Čapek má postavu dědečka v Krakatitu, Havel mluví o horizontu

⁶¹ Ateismus z pohledu 2. vatikánského koncilu v dokumentu (pastorální konstituci) Radost a naděje (Gaudium et spes, §20)

⁶²Srov. HALÍK, T., Mírně upravený přepis magnetofonového záznamu přednášky, konané na farářském kursu Českobratrské církve evangelické na ETF UK v Praze [on-line] 26.1 2005 (publikováno ve sborníku). [cit. 2013-03-15]. Dostupné z internetu:

<http://www.halik.cz/clanky/o_ateismu_pochybnostech_vire.php>

horizontů atd. Když se dnes paušálně mluví o českém ateismu, pak nezapomeňme na tuto **zvláštní otevřenost vůči spirituální dimenzi**.⁶³

S tímto Halíkovým tvrzením úzce souvisí i prohlášení Papeže Benedikta XVI.: "Víra bez myšlení a myšlení bez víry jsou nebezpečné". Slepá víra bez filosofické reflexe může být nebezpečná. Zároveň myšlení, které se neinspiruje spirituálními a etickými impulsy vycházejícími z víry, může být povrchní a zavádějící.⁶⁴

Naproti tomu se Václav Bělohradský zmiňuje o výroku Václava Havla, podle něhož je důsledkem českého ateismu to, že „**neexistuje pocit, že je tu jakékoli morální zakotvení**“. Náboženství ale podle Bělohradského není žádné „morální zakotvení“, zachránila snad katolická církev Itálii před rasovými zákony z roku 1938? Exkomunikovala snad fašisty? A není například rozsáhlá korupce odhalená v Itálii akcí Čisté ruce přesvědčujícím důkazem toho, že mocná katolická církev žádné morální zakotvení italské společnosti nezajišťuje? **Náboženství je podle Bělohradského nedostatek odvahy přijmout lidskou životní situaci, kterou je konečnost, dějinnost, nejisté poznání skutečnosti, zranitelnost**. Náboženství nabízí únik z této „prekérní“ situace skokem do zásvětí. Emancipace od náboženství znamená hledat odpověď na otázku, „zda má život smysl, když došly peníze“, bez zjednodušujícího skoku z nespravedlivého vezdejšího „zde a nyní“ do spravedlivého a věčného „tam a potom.“⁶⁵

Často u nás mají lidé námitky vůči církvi - či lépe vůči obrazu církvi, který mají. Bývá to slepenec staré ateistické propagandy a toho, co si přečetli v médiích o pedofilních farářích, navíc např. slyšeli debatu o restituci církevního majetku. To vše se slije do představy, ve které nerozlišují - katolíci, evangelíci, k tomu ještě jehovisté, to vše je jedna parta... Na základě toho člověk prohlásí: "Já jsem ateista." S tím se,

⁶³ Srov. HALÍK, T., Mírně upravený přepis magnetofonového záznamu přednášky, konané na farářském kursu Českobratrské církve evangelické na ETF UK v Praze [on-line] 26.1.2005 (publikováno ve sborníku). [cit. 2013-03-15] Dostupné z internetu:

<http://www.halik.cz/clanky/o_ateismu_pochybnostech_vire.php>

⁶⁴ Srov. Halík, T.: *Noc zpovědníka*, 242 s.

⁶⁵ Srov. BĚLOHRADSKÝ, V. *Doba Ratzingerova*. [on-line] Aktualizace: 9.11.2009. [cit. 2013-04-03] Dostupné na: <http://www.novinky.cz/kultura/salon/182051-vaclav-belohradsky-doba-ratzingerova.html>

bohužel, často setkáváme. Ale je třeba ukazovat, že výtky a odstup vůči církevnímu křesťanství je něco jiného než ateismus.⁶⁶

Náboženství neporozumí ten, který ho bude redukovat jen na jeden ze „světových názorů“ či „aktivit volného času“. Náboženská oblast v širokém a základním slova smyslu patří k životu člověka právě tak základně a přirozeně jako například oblast etická, estetická nebo erotická a podobně jako tyto oblasti může mít u konkrétních lidí různý obsah, různé zaměření a být různě kultivována nebo zanedbána, nerozvinuta.

Lze říci, že náboženství je přítomné všude tam, kde lidé rozeznávají všední a sváteční, kde rozlišují a oddělují obyčejné od zvláštního, kde se uznává sféra „posvátného“ – tj. toho, co není lidmi zmanipulovatelné, co není v žádném smyslu „v lidské režii“. Filozof H. Lübbe tvrdí, že „náboženství je kultura našeho vztahu k tomu, co je nedisponovatelné“.⁶⁷ Náboženství tento dvojí řád skutečnosti (pro jednoduchost řečeno: úrovně toho, co můžeme a co nemůžeme ovlivnit) harmonizuje, svazuje posvátným řádem pomocí rituálů, symbolů a mýtů.

Psychologové tvrdí, že náboženství „chrání před nahodilostí“ (potlačuje kontingenci), je zároveň ochranným štítem i lékem (útěchou a vysvětlujícím zdůvodněním) ve vztahu k nebezpečí anomie, vpádu absurdity, chaosu a tragična do pokojného běhu lidského života.

Za relativně nejlepší z mnoha definic náboženství považuji větu H. Lübbeho, že „náboženství je kultura našeho vztahu k tomu, co je nedisponovatelné“.⁶⁸

Protože o náboženství obecně i o křesťanství v naší společnosti především chybějí solidní vědomosti a věcná znalost, vznáší se kolem náboženství a náboženských lidí i

⁶⁶ HALÍK, T., Mírně upravený přepis magnetofonového záznamu přednášky, konané na farářském kursu Českobratrské církve evangelické na ETF UK v Praze [on-line] 26.1 2005 (publikováno ve sborníku). [cit. 2013-03-15] Dostupné z internetu: <http://www.halik.cz/clanky/o_ateismu_pochybnostech_vire.php>

⁶⁷ Srov. HALÍK, T. *Je postmoderní kultura postsekulární?* [on-line] [cit. 2013-03-04] Publikováno in: Tomáš Halík, *Vzýván i nevzýván*, Praha, Lidové noviny, 2004 články a eseje. Dostupné na internetu: <http://www.halik.cz/clanky/postmoderni_kultura.php>

⁶⁸ HALÍK, T. *O tom našem bezbožectví*. [on-line] [cit. 2013-03-04] Publikováno In: *Noc zpovědníka*, 2005, NLN. Dostupné též na internetu: <http://www.halik.cz/clanky/o_nasem_bezbozectvi.php>

nadále jakýsi nimbus⁶⁹ výjimečnosti, ne-li podivínství, takže se věřící člověk často i v dnešní době naprosté náboženské svobody těžce odhodlává ke své víře přiznat, a pokud to udělá, nebo to „na něj praskne“, cítí se často povinen nejprve své okolí ujistit, že „jinak je normální“. Proto také k řadě konverzí mladých lidí z naší země dochází během jejich pobytu v zahraničí, kde s překvapením zjišťují, že tam jsou náboženská, víra a církve považovány za zcela normální.⁷⁰

Je s podivem, kolik lidí věří v různé metafyzické a esoterické praktiky. Jako příklad si uveďme různé horoskopy, věštby (i prostřednictvím televizních nebo rozhlasových stanic), astrologii, amulety či víru v magickou moc kamenů.

Čím dál více lidí také začíná vyznávat rozličné východní filozofie, jakými jsou různé formy buddhismu a hinduismu, jóga, feng shui a mnoho dalších. Nehledě na to, že mnoho Čechů věří v „cosi“ a toto „něco“ nechtějí blíže specifikovat nebo nejsou schopni identifikovat. Mnoho lidí také jistě věří v Boha, přesto nemají potřebu hlásit se k některé z církví.

Názor, že naše země a naše společnost je nenáboženská, je s poněkud podivnou logikou používán jako argument proto, aby vše, co se týká náboženství, bylo ve veřejném prostoru (například médiích nebo školách) nadále odsouváno stranou – „ateistickou společností“ to přece nemůže zajímat!

Pro zastánce tohoto názoru je pak zcela šokující, že lidé, kteří se nepovažují za „věřící“, narazí-li na zdroj informací o náboženství, který je pro ně srozumitelný a věrohodný, zaplavují ho nekončícím proudem otázek duchovního charakteru, který prozrazuje nejen zájem, nýbrž skutečnou žízeň.⁷¹

Ateisticky smýšlející člověk je ochoten najít racionální vysvětlení na všechny otázky. Ovšem, tam, kde to není možné (za stávajících technických podmínek a vědního pokroku) mohou být „prázdná“ místa zaplněna něčím jiným – něčím, co nelze

⁶⁹ Nimbus – svatozář světla nebo mlha okolo objektu

⁷⁰ Srov. Halík, T.: *O tom našem bezbožectví*, 27. 9. 2005, [on-line][cit. 2013-03-03], Dostupné na internetu: http://www.halik.cz/clanky/o_nasem_bezbozectvi.php

⁷¹ Srov. Halík, T.: *O tom našem bezbožectví*, 27. 9. 2005, [on-line][cit. 2013-03-03], Dostupné na internetu: http://www.halik.cz/clanky/o_nasem_bezbozectvi.php

spolehlivě dokázat matematickými výpočty ani logickými argumenty, které čerpáme z vědy.

2.2 Ateismus jako kritika tradic

Tomáš Halík, ve své knize „Český ateismus – příčiny, klady, zápory“ uvádí, že víra bez pochybnosti by vedla k fanatismu a pochybnost bez víry by vedla ke skepticizmu či nihilismu. Určitá míra pochybnosti ve víře znamená, že člověk o víře přemýšlí a víra je pro něj živá. Víra je cestou a na ní jsou různé zákruty a krize a je dobře se jim vystavit. Hloupé by bylo tyto pochybnosti v sobě nechat či potlačovat. K hloubce Boží pravdy se můžeme dostat jenom stále novým nasloucháním i druhým cestám, které se snaží dostat k jádru⁷². Filosof Václav Bělohradský naproti tomu uvádí, že např. nynější směr křesťanské víry se snaží z nových myšlenek ustavovat dogmata v kontextu tradice bez možnosti dialogu. Je zapotřebí sebekritické křesťanství, které bude mít za partnera sebekritické představitele moderního myšlení.⁷³

Jak jsem již uvedl, moderna, racionální uvažování a ateismus se projevuje kritikou tradic. Snažíme se zpochybnit stávající, místo abychom přijali víru tak, jak byla přijímána. Zde je velice tenká hranice mezi kritikou (kdy hledáme důvody, proč bychom měli od víry upouštět, nevěřit) a konstruktivní kritikou – kdy hledáme nové cesty poznání a nové směry, abychom víře porozuměli.

I konstruktivní kritika nebo krize je důvodem pro změnu nebo posun vpřed. Tak jak se mění společnost, mění se i potřeby víry a prostor jak je možné hledat nové cesty ke změně. Neslučuje se to ovšem se současnou situací např. v nynější katolické církvi, která reaguje na postupující vliv islámských náboženství směrem do střední Evropy:

O hodnotách se jedná, je nutné je přijmout jako danou tradici, jejíž kritika by ohrozila naši **identitu**.⁷⁴ Skutečný důvod této nové „agresivnosti“ (Václav Bělohradský

⁷² Srov. HALÍK, T. *O ateismu, pochybnostech a víře*. In: Český ateismus: příčiny, klady, zápory. Sborník příspěvků z kurzu pro kazatele ČCE, pořádaného Spolkem evangelických kazatelů v Praze 24. - 28. ledna 2005. [on-line] [cit 2013-03-03] Dostupné na internetu: http://www.halik.cz/clanky/o_ateismu_pochybnostech_vire.php

⁷³ Srov. Studio 6, Václav Moravec - rozhovor s Václavem Bělohradským, [online], dostupný z: <http://www.youtube.com/watch?v=Zp1ZOP7szic>

⁷⁴ Srov. BĚLOHRADSKÝ, V. *Doba Ratzingerova*. [on-line] Aktualizace: 9.11.2009. [cit. 2013-04-03] Dostupné na: <http://www.novinky.cz/kultura/salon/182051-vaclav-belohradsky-doba-ratzingerova.html>

mluví v rozhovorech také o „brutálnosti“) katolické církve je zřetelný: boj s islámským terorismem a příliv islámských přistěhovalců prudce zvýšil v Evropě **poptávku po identitě**: církve nabízí „křesťanskou tradici“ jako nejpevnější oporu identity Evropy a odměnou za to chce privilegované postavení (jak zmiňuji výše). Taková strategie může být úspěšná, jen pokud trvá „velké prázdno“, vyvolané přehnanou poptávkou po identitě: **kritická evropská kultura není přece postavena na obraně tradic, ale naopak na emancipaci člověka od tradic**, které ho svazují, od všeho, co je jen lokální a omezené.⁷⁵

Je tedy třeba říci, že pokud bychom měli být kritičtí k dnešním náboženským systémům a církvím, měli bychom se ve své podstatě pokusit o otevřený dialog a konstruktivní kritiku, kterou by církve neměly odmítat. V této části se mi jako nejdůležitější jeví osvěta náboženství na primární úrovni společnosti - v rodině, školství a v komunitě a to tak, aby byla prezentována moderními metodami a formami. **A nevnímat možný obrat k víře jako návrat k tradicím, ale používat vlastní rozum a vytvořit si svobodnou představu na základě objektivních zkušeností a znalostí.** Tradice hraje významnou roli v upevnění víry a morálních hodnot, neměla by však převyšovat rozum a zkušenost. **Nepřijímám tedy tradici tak, jak mi byla dána, ale chápu ji jako prostředníka při pochopení.**

2.3 Radikální postoje a formy šíření náboženských ideálů a dogmat

Pro moderní společnost asi největší hrozbu představuje to, že bychom přijetím tradic mohli přijít o absolutní kontrolu nad svým rozhodováním a nad svými životy. Budeme se proto raději nazývat ateisty? Je možné, že radikální projevy prosazování náboženských dogmat z poslední doby i z minulosti působí na širokou veřejnost odpudivě. Jedná se především o odpůrce potratů (nový život je procesem nezávisle na vůli ženy), antikoncepce nebo odpůrce euthanasie. Dle Tomáše Halíka je dnes jistě možné nesouhlasit s některými rigorózními stanovisky ohledně forem antikoncepce, ale v mnoha dalších otázkách (klonování, eutanázie, apod.) je i **mnoho nevěřících vděčno**

⁷⁵ Srov. BĚLOHRADSKÝ, V. *Doba Ratzingerova*. [on-line] Aktualizace: 9.11.2009. [cit. 2013-04-03] Dostupné na: <http://www.novinky.cz/kultura/salon/182051-vaclav-belohradsky-doba-ratzingerova.html>

církvi za to, že hájí důstojnost lidské osoby a nedotknutelnost života proti nezodpovědnosti a komerčním zájmům jistých farmaceutických firem apod.⁷⁶

Václav Bělohradský se k této věci staví velice kriticky. Je možné na něj navázat historickým kontextem – tak jak je např. vnímáno křesťanství ve svém středověkém období (inkviziční procesy, apod.) K tomuto se naopak staví opačně Tomáš Halík:

„Náboženství sama o sobě nejsou ani dobrá ani špatná, záleží na historickém kontextu a na kvalitě lidí, kteří se vykládají a reprezentují. Náboženství byla a jsou politicky zneužívána, ale objektivní pohled do dějin ukáže, že především **po celé dějiny lidstva každodenně učí miliardy lidí žít podle základních mravních pravidel, myslet nejen na sebe, ale na druhé a zvládat bez zoufalství mnoho životních obtíží.** Dokonce celá sekulární kultura Západu svůj mravní kodex a potenciál nezískala z nějakého ateismu nebo ahistorické „lidské přirozenosti“, nýbrž ze svých kulturních kořenů, tedy především z judeo-křesťanství.“⁷⁷

A dodává: „To, že kořen zla nespočívá „v náboženství samém“, můžete vidět snad i z toho, že největší násilí v dějinách způsobily režimy, nenávidící právě tyto dvě náboženství – nacismus a komunismus, a že i např. sama Francouzská revoluce, zaklínající se hesly osvícenství, prolila za několik let více krve než církevní inkvizice za celé své dějiny (mluvíme o církevní inkvizici, nikoliv třeba o státní španělské inkvizici (s níž se běžně zaměňuje), kterou zavedli kastilští králové, protože se jim právě církevní inkvizice zdála měkká, nebo o státních inkvizitorech typu Bobliga v Losinách, o kterém je román a film Kladivo na čarodějnice, jehož oběti naopak byli katoličtí kněží, kteří se ho pokoušeli zastavit).⁷⁸

⁷⁶ Srov. HALÍK, T. *Polemika o víře a ateismu pokračuje*. [online], [cit. 2013-04-03] Dostupné na: http://www.halik.cz/clanky/polemika_o_vire_a_ateismu_pokracuje.php

⁷⁷ Srov. HALÍK, T. *Polemika o víře a ateismu pokračuje*. [online], [cit. 2013-04-03] Dostupné na: http://www.halik.cz/clanky/polemika_o_vire_a_ateismu_pokracuje.php

⁷⁸ Srov. HALÍK, T. *Polemika o víře a ateismu pokračuje*. [online], [cit. 2013-04-03] Dostupné na: http://www.halik.cz/clanky/polemika_o_vire_a_ateismu_pokracuje.php

3. Ateisté versus věřící – jak daleko k sobě ve skutečnosti mají?

Dle Tomáše Halíka dnes nejde o nelítostný boj dvou táborů, nýbrž o spor, odehrávající se v srdci snad každého člověka, pokud není zcela mělký. Většina věřících dnes není „slepě věřících“, nýbrž **věřících s otázkami**, nechápou víru jako „ideologii“, nýbrž učí se umění žít s tajemstvím (podle výzkumů je dnes fundamentalistů mezi katolíky nanejvýš deset procent a zvláště u nás je v církvi skoro nikdo včetně hierarchie vážně nebere). A na druhé straně i mnozí z těch, kteří se označují za „ateisty“, nejsou přece už zastánci primitivního materialismu 19. století, nýbrž jsou spíše agnostiky a často jsou schopni spirituálního hledání; pouze k církvi mívají odstup, protože s ní nemají většinou žádné osobní zkušenosti a jen nekriticky přebírají mediální stereotypy.⁷⁹

Toto vyjádření shrnuje několik věcí zároveň – nedostatečná informovanost, mediální propagace náboženských systémů, které nepočítají se spiritualitou obecně. Nejde přeci pouze o víru v daného Boha nebo příslušnost k určité církvi. Víru bychom měli hledat, ptát se a znovu opakuji – naproti tomu pouze nepřijímat tradice.

Vzhledem k typologii postojů k náboženským institucím zmíněným v úvodní části práce bych si dovolil konstatovat, že hranice mezi ateistou a věřícím není propastná, ale velice úzká a závisí to především na interpretaci, pochopení obsahu a významu definice a vůli přijmout něco nového.

⁷⁹ Srov. HALÍK, T. *Předpokladem dialogu je ochota porozumět* [on-line], [cit. 2013-04-03] Dostupné na internetu: http://www.halik.cz/clanky/predpokladem_dialogu_je_ochota_porozumet.php

Závěr

Cílem mé práce bylo především kriticky pojednat o českém ateismu. Sám se považuji za člověka dlouhou dobu nevyhraněného, avšak nutkavě potřebujícího dalšího „studia“, lačnického po poznání, jehož střípky jsem již myslím v průběhu svého života vděčně zakusil a právě to mne zřejmě usvědčuje z faktu, že ateismus jako stav mysli, jako postoj, není nic pro mne. Právě naopak. Lidé mají sklon inklinovat k „materiálnímu“, tedy tomu, na co si lze sáhnout a věří tomu, co vidí na vlastní oči. Každodenní dění okolo nás, nás stále utvrzují v tom, že bychom neměli slepě důvěřovat. Jednáme tak i na základě vlastních negativních zkušeností.

V principu víry by to tak být ale nemělo. Měli bychom jednat a usuzovat na základě vlastních a bezprostředních zkušeností a nabytých vědomostí. Skutečná víra je přesvědčení a jistota o věcech, které jsme ještě neviděli a plně nepoznali. Jsme ovlivňováni mnoha faktory, které jsem opakovaně zmiňoval v předchozích kapitolách mé práce. Přesto bych rád shrnul ty, které já osobně považuji za nejdůležitější. Soudím, že lidé mají negativní nebo odmítavý postoj vzhledem k náboženským institucím, které následně ovlivňují jejich postoj k víře jako takové.

Tyto negativní nebo odmítavé postoje vycházejí především z následujících pramenů: **Historický kontext událostí**, kterým jsme ovlivněni, **nedostatek charismatických osobností** v české společnosti, které by popularizovali tuto problematiku v moderním pojetí a aplikovali na veřejný život – v komunitách nebo prostřednictvím nových technologií – média, internet nebo sociální sítě, kde by také dostaly větší prostor k interpretaci. Na dnešní mediální scéně se více či méně máme možnost setkávat s profesorem Tomášem Halíkem nebo jeho „oponentem“ Václavem Bělohradským.

Také **radikální formy prosazování náboženských pravd nebo dogmat** vedou s jistotou ke strachu z náboženských institucí. Tyto formy v nás mohou vyvolat pocit, že ztratíme absolutní kontrolu nad svými právy, rozhodováním a životem. Tento pocit může být následně doprovázen strachem, jež mohou vyvolat pochybné sekty a náboženská uskupení.

To, čemu přisuzuji osobně nejvyšší význam, je naše **osobní vůle rozhodnout se na základě vlastní a objektivní zkušenosti zda se řadíme mezi ateisty** a oprostít se od majoritních proudů, které vnímají ateismus jako princip normality. Často se jeví, že to, co lidé nazývají ateismem, je jen odmítnutí jejich představ o tom, v co věří ostatní věřící. Mnozí lidé tak odmítají církev a Boha této církve, ale sami přiznávají, že věří v „něco“. Proč odmítají, pokud například nedisponují žádnou osobní negativní zkušeností? Souvisí s tím jistá míra lhostejnosti. Náboženská lhostejnost je tak **nejméně nápadnou** formou ateismu. Je však zřejmě jeho **nejnebezpečnější formou**, vždyť popírá nejen existenci Boha a možnost se seznámit s Božstvím, ale i samotnou důslednost náboženské problematiky. Druhý vatikánský koncil, hovořil o náboženské lhostejnosti jako o „odumírání náboženské otázky“.⁸⁰ Říká že: „Někteří lidé se nikdy nedostanou k tomu, aby se ptali na Boha, protože se zdá, že nezakoušejí náboženské zanícení a ani nechápou, proč by se měli znepokojovat náboženstvím.

Zralému člověku naší doby by snad více odpovídalo, aby nevynášel úsudky o podobných věcech a vyčkal dne, kdy bude mít věda k dispozici definitivní odpověď. Intelektuální poctivost a pokora před neznámým, jak se zdá, doporučují spíše agnosticismus než výslovný ateismus, jelikož i ten v sobě obsahuje dogmatický prvek. Je tedy agnosticismus tím jediným správným postojem člověka? Jestliže dáme svůj teoretický souhlas agnosticismu, jsme v praxi stejně nuceni volit mezi dvěma alternativami: buď žít, jako by Bůh neexistoval, nebo žít jako by existoval. Pascalova filozofická polemika dospěla k přesvědčení, že otázka nemůže být vyřešena pouhým myšlením. Proto doporučoval agnostikovi, aby riskoval druhou volbu a žil, jako by Bůh existoval. A během zkušenosti a pouze touto zkušeností – jak říkával – dospěje agnostik v určité chvíli k poznání, že jeho volba byla správná.⁸¹

⁸⁰ Pastoralní konstituce *Gaudium et spes*, 2. Vatikánský koncil, čl. 19

⁸¹ Srov. RATZINGER, J. *Evropa Benedikta z Nursie v krizi kultur*, s. 68 - 71

Seznam použitých zdrojů

Tištěné dokumenty

CASANOVA, J. *Naděje a úskalí veřejného náboženství. Srovnání mezi východní a západní Evropou*. Pp. 83 – 103 in Hanuš, J., Vybíral, J. (eds.) *Evropa a její duchovní tvář*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, ISBN: 80-7325-071-3

D'SOUZA, D. *Křesťanství a ateismus úplně jinak*. Praha: Ideál, 2009, ISBN 978-80-86995-11-3

FUNDA, Otakar. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1276-8

Halík, T.: *Noc zpovědníka*, NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2009, ISBN: 978-80-7422-089-0

HALÍK, T. *Český ateismus: příčiny, klady, zápory*. Sborník příspěvků z kurzu pro kazatele ČCE, pořádaného Spolkem evangelických kazatelů v Praze 24. - 28. ledna 2005.

JANDOUREK, J. *Vzestup a pád moderního ateismu*. Havlíčkův Brod: Grada, 2010, ISBN 978-80-247-2981-7

KRAUS, J. et al. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, dotisk 2007. ISBN 978-80-200-1415-3

MACHOVEC, Milan. *Ježíš pro moderního člověka*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1990. ISBN 80-235-0015-5

NEŠPOR, Z., R., *Ústřední vývojové trendy současné české religiozity*, in: NEŠPOR, Z., R. (ed.), *Jaká víra? Současná česká religiozita / spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha 2004, str. 27, ISBN 80-7330-061-3

Pastorální konstituce *Gaudium et spes*, 2. Vatikánský koncil

PAVLICOVÁ, Helena – HORYNA, Břetislav. *Filozofie náboženství*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-1978-6

RATZINGER, J. *Evropa Benedikta z Nursie v krizi kultur*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 70. ISBN 80-7195-022-X

ŠTAMPACH, I. *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-384-0

VÁCLAVÍK, D. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010, ISBN:

Zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem

Elektronické dokumenty

BĚLOHRADSKÝ, V. *Doba Ratzingerova*. [online] Aktualizace: 9. 11. 2009. [cit. 2013-04-03] Dostupné na: <http://www.novinky.cz/kultura/salon/182051-vaclav-belohradsky-doba-ratzingerova.html>

CVEK, B. *Britské listy – Ateismus v Čechách nezpůsobili komunisté*. [online] 9. 2. 2005, [cit. 2013-04-03]. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/art/21919.html>

Eurobarometer – *Social values, Science and technology*. [online], 2005, [cit. 2013-04-03]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf

HALÍK, T. *Víra nevěřících – přednáška*. [online] Kino v Železném Brodě, 2012.[cit. 2013-04-03] Dostupné na:

<http://teleci.evangnet.cz/sites/teleci.evangnet.cz/files/Halik%20Tomas-Vira%20nevericich.pdf>

HALÍK, T., Mírně upravený přepis magnetofonového záznamu přednášky, konané na farářském kursu Českobratrské církve evangelické na ETF UK v Praze 26.1 2005 (publikováno ve sborníku). [on-line], [cit. 2013-04-03]. Dostupné z http://www.halik.cz/clanky/o_ateismu_pochybnostech_vire.php

HALÍK, T. *Polemika o víře a ateismu pokračuje*. [online], [cit. 2013-04-03] Dostupné na: http://www.halik.cz/clanky/polemika_o_vire_a_ateismu_pokracuje.php

HALÍK, T. *Předpokladem dialogu je ochota porozumět*. [online], [cit. 2013-04-03]

Dostupné na:

<http://www.halik.cz/clanky/predpokladem-dialogu-je-ochota-porozumet.php>

MIKEŠ, F., článek skript předmětu *Dialog vědy a náboženství*. [on-line] Pro výuku kurzů VAN. [cit. 2013-04-03] Dostupné z: <http://www.elabs.com/van/VAN1-Atheism08.htm>

Organizační a jednací řád sdružení katolických kněží Pacem in Terris ze dne 31. 8. 1971. [online], [cit. 2013-04-03]. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/pacem.htm>

SPINOZA, B. *Dopis Oldenburgovi 21 (73)*. [online], [cit. 2013-04-03]. Dostupné na http://www.faculty.umb.edu/gary_zabel/Courses/Spinoza/Texts/Spinoza/let2173.htm

Studio 6, Václav Moravec - rozhovor s Václavem Bělohradským, [online], dostupný z: <http://www.youtube.com/watch?v=0tDrV5-qaVY>

Studio 6, Václav Moravec - rozhovor s Tomášem Halíkem a Václavem Bělohradským, [online], dostupný z: <http://www.youtube.com/watch?v=-bGQ36iJSzk>

Studio 6, Václav Moravec - rozhovor s Václavem Bělohradským, [online], dostupný z: <http://www.youtube.com/watch?v=Zp1ZOP7szic>

Zuckerman, Phil. "Atheism: Contemporary Rates and Patterns", chapter in *The Cambridge Companion to Atheism*, ed. by Michael Martin, Cambridge University Press: Cambridge, UK (2005). [online] Statistika podílu ateistů na celkové populaci v jednotlivých zemích. [cit. 2013-04-03]

Dostupné z: http://adherents.com/largecom/com_atheist.html

Abstrakt

ŠVÁBENSKÝ, O. *Český ateismus*. České Budějovice 2013. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra teologické a sociální etiky. Vedoucí práce doc. Jindřich Šraj, Dr. theol.

Klíčová slova: ateismus, víra, nevěřící, Bůh, Boží existence, náboženství, církve

Práce se zabývá otázkou ateismu v České republice. Nabízí základní orientaci v problému, vymezuje klíčové pojmy a představuje různé podoby a souvislosti tohoto kontroverzního tématu, jakož i historický kontext. Reflektuje a porovná přitom odborné texty předních českých autorů, zabývajících se otázkou ateismu, jakými jsou mons. Prof. PhDr. Tomáš Halík Th.D. a PhDr. Václav Bělohradský a představí názory dalších dvou odborníků, Prof. ThDr. et ThDr. Otakara Antoně Fundy a Milana Machovce. Nastihuje důvody rozdílnosti pohledu věřícího člověka, jakož i ateisty a zdůrazňuje aspekty, které podle zmíněných autorů, český ateismus nejvíce poznamenaly.

Abstract

Czech atheism

Keywords: atheism, faith, atheist, God, existence of God, religion, church

The work deals with the question of atheism in the Czech Republic. It offers basic orientation in the problem it defines key concepts and introduces different forms and links of this controversial topic as well as historical context. While it reflects and compares professional texts of eminent Czech authors dealing with atheism such as mon. Prof. PhDr. Tomáš Halík Th.D, and PhDr. Václav Bělohradský, and presents the opinions of two experts, Prof. ThDr. et ThDr. Otakar Antoň Funda and Milan Machovec. It outlines reasons of different view of faithful person as well as of atheist and it emphasizes aspects which according of mentioned authors affected the most the Czech atheism.